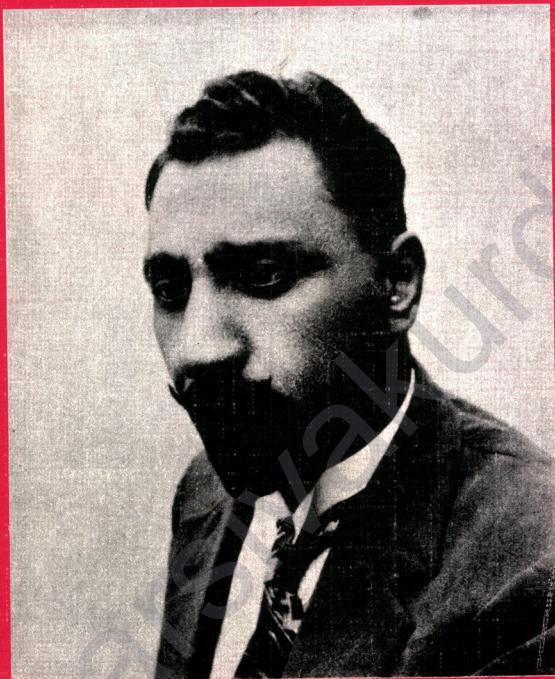

SAL 1-4
HEJMAR 1-28
1 NİSAN 1942
ADAR 1945

RONAHÎ

ANNEE 14
NUMÉRO 1-28
1 AVRIL 1942
MARS 1945

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ DE LA REVUE KURDE HAWAR

Mîr CELADET BEDİRXAN
Xwedî û Berpirsiyarê Kovarê

ŞAM - 1942-1945

ÇAPXANA SEBATÊ
ÇAPXANA TEREQÎYÊ

BERHEVOK : ÇAPXANA JINA NÛ

SAL 14
HEJMAR 1-28
1 NISAN 1942
ADAR 1945

RONAHÎ

ANNEE 14
NUMÉRO 1-28
1 AVRIL 1942
MARS 1945

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ DE LA REVUE KURDE HAWAR

Mîr CELADET BEDİRXAN
Xwedi û Berpirsiyarê Kovarê

ŞAM - 1942-1945
ÇAPXANA SEBATÊ
ÇAPXANA TEREQIYÊ

BERHEVOK : ÇAPXANA JİNA NÛ

Çapxana Jina Nû : 3
Dokument 1
Tirmeh 1985

ISBN : 91970747-05

Adres:

JINA NÛ FÖRLAGET
Post Box: 240 12
750 24 UPPSALA

JINA NÛ

Postgiro: 50 37 99-9

LI SER KOVAR Ú XWEDIYÊ WÊ

Ev berhevoka destê we, ji hemû hejmarañ kovara "Ronahî" pêk hatiye. Tevayıya hejmarañ kovarê bist û heşt in. Hejmara yekem di 1-ê Nisan 1942-an de, ya dawî di Adara 1945-an de hatiye çapkirin.

"Ronahî" kovarek mehanî(*) bû. Di bin navê kovarê de bi Fransizi hatiye nivîsandin, ku "zêdayiya(îlawâ) Hawarê ya wênekiri ye". Xwedi û gerinendeyê berpirsyar, Mir Celadet Ali Bedir-Xan bû. Li Şamê der diçû. Ji hejmara 1-ê heta hejmara 12-an di "Çapxana Sebatê" de, ji hejmara 13-an heta hejmara 28-an ji li "Çapxana Teraqiyê" hatiye çapkirin.

"Ronahî" ji serî heta hejmara 22-an li pey hev her serê mehê derketiye. Hejmara 23 ji bo du mehan (Sibat-Adar 1944) der çûye. Hejmaren 24 û 25 cardin ji bo mehekê derketine, lê 26 û 27 li ser hev ji bo du mehan (ji bo Hizérân-Tirmeh 1944 û ji bo Tebax-Îlon 1944) derketiye. Piştî wê, kova-

rê qasî şes mehan nabên daye jîj ana xwe. Hejmara 28-an di Adara 1945-an de der çûye. Jê pê ve ji bi temamî rawestiyaye.

Di hejmara 28-an de tu agahdarî li ser rawestandinê kovarê nine. Qasî ku mîrov ji naveroka hejmara dawi têdighiye ji niyeta wê ya rawestandinê tune bûye. Lê xûya ye, ku hinek hoyan rê nedaye, ku kovar jîna xwe bidomîne û bi carekê de dawî lê hatiye.

Rûpelîn hemû hejmaran ne wek hev in. Hest hejmarañ wê (hejmarañ 1,2,10,11,13,14,21 û 22) şanzde rûpel, heft hejmarañ wê (hejmarañ 3,4,5,6,7,8,9) bist rûpel, donzde hejmarañ wê (hejmarañ 12,15,16,18,19,20,23,24,25,26,27 û 28) bist û çar rûpel û hejmarek wê ji (hejmarañ 17) sîh û du rûpel in.

"Ronahî", xwerû bi Kurdî (Kurmanciya joîn) û bi tipen latinî hatiye çapkirin. Ji ber ku di dema germiya a Sherê Cihanê yê Duwem ketiye jiyana weşanê; giraniya naveroka wê li ser büyeren ser e. Nûçeyen ser, pêşveçûna sinauya a ser û çekên nûderketi, jiyana pişt cephe a bi ser ve girêdayî, jîyan, nûçeyen kar û bar û qehremaniyê fermandarên leşkerî yên Mitefikan û h.w.d. di rûpelîn "Ronahîye" de ciyekî girîng girtine.

"Ronahî", di nav ser de, li dijî faşizm û Nazizmê rawestiyaye. Bi nûçey, gotar, çirok û wêneyê xwe ve pesnê serê cepha demokrasiyê daye. Di propoganda diji faşizm û diji Nazizmê de bi piранî giraniya xwe daye ser welatên Ewrûpa Roja-

(*) Hemreş Reşo, di pêşgotina çapa nû(berhevok) ya Hawarê de dibêje, ku "Ronahî" ji heftê carek derketiye. Lê wek xwendevan ji di vê berhevokê de dibînin, ev yek ne rast e. Ya ku ji heftê carekê derketiye ne "Ronahî", Roja Nû ye. Roja Nû li Beyrûdê ji bal Kamûran Alî Bedir-Xan ve ji heftê carekê derdiket û ne kovar, rojname bû.

va. Lê carna di rûpelên wê de nûçe û pesnê şerê cepha Sovyet ji tê xuyakirin. Nivîsên wê ji ruhê sosyalzimê pirtir bi bîr û baweriya netawetiyyê hatiye strandin. Lê tu car rengê diji sosyâlzmê an diji komunîzmê di nivisandinan de xwe nedaye der. Heta bi ruhekî pêşverûti, dostanî û dîlxwazî ji sosyâlzmê û jîyana civata Sovyet re hatiye nîşandan. "Ronahiyê" di hemû nivîsandin û wêneyê û xwe de pesnî azadiyê, û şerê azadî yê mîleten ku li diji dewletên Mihver (Cepha Faşizmê) şer dikirin, daye. Bi vî awayî, tim mesele anîye bi şerê rizgarixwaz û azadixwaz ê milletê Kurd ve girêdaye; xwestîye evîna azadî, demokrasî û xelasîye û nav gelê Kurd de gur û ges bike.

"Ronahî" li ser jîyana civata roava ya hevçerx rawestiye, bi nûçe û gotarêni di vî warfî de xwestîye haydariya li ser têkîlî û bîr û baweriye civat a roava di nav Kurdan de gestir bike. Li ser rola jinan di Şerê Cihanê yê Duwem de rawestiye û bi vî awayî xwestîye mesajekî bide jînîn Kurd ji.

Wek me li jor jî nivisi "Ronahî" di resmîyetê de zêdayîya Hawarê bû. Gava mîrov li çend hejmarên pêşî (bi taybetî ji hejmara yek ta hejmara pênc) dinê mîrov dibîne, ku bi rastî ji kovarek wek magazina nûçeyen şer xwe dide xuyakirin. Di hejmara yekê de ji bîlî wênekê (wêna grubek govenda Kurdi) hemû nûçe û wêne, li ser şer in. Hejmardî dihem, hemû li ser şer e. Di hejmara sisîyan de, gotarek gazîni ya xwedî û berpîrsiyarek kovarê li ser nebûna behsa Kurda di hejmaren berê yê "Ronahiyê" heye. Xwediyê gotarê bi minakiyek ji jîyana nav mala xwe vê këmasiyê dixe ber çav. Rûpelên din cardin hemû li ser bûyeren şer in. Kovar, heta hejmara pêncan her li ser vê rewşê dimeşê.

Lê ji hejmara pênc û pê ve, mîrov dibîne. Ku destpêdike hêdi hêdi rûpelên xwe raste-rast ji folklor û edebiyata Kurdi re vedike. Lê cardin heita hejmara donzde giranî li ser nûçe û gotarêni şer e. Kovar, bi rastî ji hejmara donzdan û pê ve wek kovarek Kurdi ciyê xwe girtiye û piyê xwe daye erde.

Xuya ye, di hejmaren pêsin de, xwedî û berpîrsiyarek kovarê firstan an îmkan neditiye, ku kovarê bi nivîsandin, nûçe û gotarêni tevil ên raste-rast li ser jîyana Kurdan derxe. Gelo sebebên wê çine? Em bi eşkereyi nizanîn sebebên wê çine Lê hin bûyer hene, ku mîrov bi saya wan dikare wan sebebân texmîn bike. Her weki xwendevan ji dizanîn, kovar li Şamê der cüye. Wê gavê Şam di bin nîrê Ingîlzan de bû. Ji ber ku kovar, kovarek legal bû, eşkere ye, ku bi redana karbidestan Ingîlîz ên li Şamê derdiket. Wê demê, giraniya Şerê Cihanê bû, Rewş û îmkanen jîyanê gelek dijwar bûn. Her tişt li gor pergala şer dihat amadekekin. Mudaxela, karbidestan û bi taybetî ji ya karbides-

tên leşkeri, her wekî li ser hemû alyîen jîyanê li ser kar û barêن rojnamegerî û weşanê jî tund bû. Rojname yan kovarek ji bo karibe jîyana xwe bidomîne, kaxiz bi dest xe, riya çapê bibîne û karibe bê belakirin, bîvê nevê, pêwist bû bîr û raya karbidestan bigirta ber çav, awirêن wan yên xirab nekişanda ser xwe. Û heta qet nebe piçekî dile wan xweş bikira. Xuya ye, xwediyê "Ronahiyê", di jîyana bîyî anîyê û bê îmkânîye de van niqtan hemû, kêm hindik girtiye ber çavê xwe. Hem ji bo Hawar derbice û hem jî ji bo "Ronahî" û weşanên Kurdi yê din (wek pirtük) bêñ çapkirin, kovara "Ronahiyê", di serî de wek magazînek nûçeyen şer derketiye û bi gavê hêdi hêdi xwe ji nivisandinêner derheq jîyana Kurdan re vekirîye. Nûredîn Zaza, di pêşgotina xwe ya ji bo çapa didu yan a kovara Hawarê de wiha dînivise:

"Herweki, dinya di ser de bû û di Rojhîlata Navîn de kaxiz pir bi zor dikete dest, Ingîlîzan, bi comedî, kaxiz didan Rehmetî Mir Celadet Ewî ji hin ji wan kaxizan ji Hawarê re dîhişt û hin jê di sûka reş de, bi bihakî bilind, difrot. Bi vî awayî, sê salan ewî disa Hawar vejand." (Pêşgotina Hawarê. Berhevk) Vê yeka han ji dide xuyakirin, ku "Ronahiyê" cîma giranîya hejmaren xwe yên pêşiyê û daye jîyana şer û raste-rast li ser jîyana Kurdan nesekiniye.

Ji bîlî çend wênan, hemû wêneyê "Ronahiyê" ji yê şer û jîyana pişt cephe ya kesen welatîn di şer de ne. Sedemê vê yekê, xwediyê kovare bi xwe di kovare de daye diyarkirin, ku ji bê mecaliyê bûye. Kîlîşen wêna yêni li ser jîyana Kurdan di dest de tunebûne, loma ji kovarek rûpelên xwe bi kîlîşen rojname û kovarek Ewrupiyan am xemil andayî.

Dî salen despêka şer de, Ingîlîzan gîdek dijwari ji kovare re derneystine. Loma ji kovar, her hejmar li ser hev çap bûye û di nav Kurdan de bêlav bûye. Sedemê vê ji ev e, ku Ingîlîzan di destpêkê de dixwestin meyla Kurdan bi ser xwe ve bikêşin. Tirk di vê demê de, bi navê bêlayî, siyasetek dirûttî diajotin. Li diji dewletên Mihver nedixwestin têkevin şer û pişta mittefikan bigirin. Ev yek pir bi dîlê Mittefikan û herweha bi dîlê Ingîlîzan nebû. Loma ji Ingîlîzan hinekî serbestir çav li xebata Kurdan digirtin. Lê nêzî xelasîya şer û pişti ku xuyabû wê dewletên Mihver têk biçin, Tirkan ji xwest giranîya siyaseta xwe bi ser milîn Ingîlîzan ve bimeylin. Ji ał din ve ji li Kurdistana Iraqê Kurdan ji bo azadî û maşen netewî her ku diçû şer germtir dikirin. Ev şer li dijî Ingîlîzan û karbidestan Ereb û girêbendêñ wan bû. Ingîlîzan di dawîya şer de hem siyaseta serdestiya xwe li ser Kurda jidand hem ji ji bo Tirk û Ereban ber bi xwe de bikşîne, rîya xebata kulturî û siyasi li ber Kurdan girt. Wê siyaseta han, tesîr li xebata Celadet Ali

Bedir-Xan û taybetî ji li ser jiyana kovara "Ronahî" kir. Hejmâren sala dawîn nikaribûn li pey hev derbincin. Heta, cakerê şeq meh der neçû. Pişti vê rawestanê hejmarek derket û "Ronahî" bi temamî ji jiyana weşanî derçû, ciyê xwe di dîroka rojnamegêriya Kurd de girt.

Wek me li jor jî nivîsi; kovarê di hejmara 12-an de esas ciyê xwe girtiyê û jê pê ve wek kovarek kultûri tekûz jiyana xwe domandiye. Bi firehî li ser jiyana Kurdan, têkiliyên civakî di nav wan de; çîrok, stran û helbesten Kurdî çapkiriye. Niviskarén Kurd, destpêkirine bi fîmza xwe tê de gotar û çîrok nivîsine. Gelek îmzayên hêja û navdar li ser rûpelên "Ronahî" cih girtine. Celadet Ali Bedir-Xan, wek xwedî û berpîrsyarê kovarê, gelek caran bê imzû û carnan jî bi îmza Bâvî Cîmsid an Herekol Azîzan gotar nivîsine. Pişti re di jîy andina "Ronahî" de barek pir mezin li ser pişta welat-parêz û şoresserê mezin, niviskarê hêja, dilsozê welat Osman Sebri büye. Osman Sebri, bi gotarên xwe, lêkolinên xwe, helbest û wergerên xwe ve ciyek gîlek fireh di rûpelên kovarê de girtiye. Kesén wek Simainê Serhedî, Bişarê Segman, Mela Enwer û Hesen Hîşyar jî gîlek çîrok, lêkolin, werger û helbest nivîsine. Sairê mezin Cîgerxwîn jî bi helbesten xwe yên ruhê welatparêz û şoresserîye di rûpelên "Ronahî" de cî girtiyê. Serokê Serhîldana Sasonê Evdirehmanê Eliyê Ûnis, li ser nêçîra kewan nivîsiye. Serokê Serhîldana Agîr İhsan Nûrî jî gotarek hêja de hejmara dawî de nivîsiye. Gelek kesén din jî keda xwe xistine nav rûpelên "Ronahî".

Gava mirov li nivîsén "Ronahî" ye dinêre eşkere xuya dike ku ji aî ramanwerî ve kovar xwendî bîr û baweriyek netewîye. Doza azadî û xelâsiya mîletê Kurd kiriye. Li dijî bir û baweriya eşirtî ya teng rawestîye û yekitiya hemû Kurdan a mîli xwestîye. Netewatiya kovarê ne netwatiyek hişk, kevneperest û kurtbîn büye. Dostanî, hevkari û biratiya hemû mîletan xwestîye. Di meselên çinayeti de ji xwedî bir û bawerîkî liberal büye. Her çigas xwendîye kovarê ji malbatek xanedan dihat û gelek niviskarén wê serekeşî bûn ji le disa rûpelên xwe ji doza çinê belengaz (karker û gundi) ên Kurd re vekiriye. Cîgerxwîn û Osman Sebri bi gelek nivîsar û helbesten xwe piştigiriya zehmetkesen Kurdistanê kirene, li dijî derebegî, şexîti û eşîrtî rabûne û kovarê bi dilxwesi cî daye van bir û bawerîyan.

"Ronahî" di warê edebî û ziman de ji xwedî rûmetek bilind e. Gotar, çîrok, helbest û stranên tê de di edebiyata Kurdi de ciyekî payebilind girtine. Bi kurtî "Ronahî" wek kovarek kultûri û niştimanî, hem di dîroka têkoşeri ya Kurdistan de hem di dîroka rojnamegêriya Kurdi de qoziyek a-

vahiyê ye. Serbilndahiy a niştimanperveriya Kurd e.

ÇEND GOTIN LI SER JİYANA XWEDIYÊ KOVARÊ

Xwediyê kovarê; Celadet Ali Bedir-Xan di sala 1897-an de, li İstanbul ji dayîk büye. Ji malbatek welatparêz dihat. Di salê 1843-1846-an de Mîr Bedir-Xan ji bo damezrandina Kurdistanek serbixwe li dijî İmparatoriya Osmani rabû. Welat, heta Wan, Ürmîye, Diyarbekir, Mehabad û Müsilî hât rizgarkirin. Lê di 1847-an de, Osmanîyan, di bin serokatiya birazîyê wî; Yezdan Şêr de tevgerek li dijî wî rakir. Bi alîkariya Yezdan Şêr Ordîya Osmani serhîldan şikand. Malbata Bedir-Xan ji welat hat derxistin, surgûn bû. Di dewra Sultan Abdulhamît de surgûna wan hat rakirin, lê Sultan nehiş et wegerin welatê xwe. Malbata Bedirxaniyan anî İstanbul, li bin destê xwe bi ci kir. Gava Celadet Ali Bedir-Xan hat dinê, malbat hê ji li İstanbul cîwarkiri bû.

Celadet, di malbatek têkoşeri niştimanî de hatibû dinê. Herçî, tevgera wan hatibû şikandin, ji welatê xwe bi dûr ketibûn û di bin destê Abdulhamît de bûn jî dev ji xebata xwe ya niştimanperverî bernedabûn. Loma jî Celadet, bi rûhê niştimanperverî û têkoşeri hat gîhandin. Bâvî wî Emin Ali Bedir-Xan, welathiz û ronakbîrekî dûrdîtf bû. Zarakên xwe, bi hemû imkanên xwe da ber xwendînê. Celadet, xwendina xwe ya ewil û navin li İstanbul xilas kir.

Pişti ku mezin bûn, di nav tevgera "Tirkên Ciwan" de cî girt û ji bo vegerîna meşrûtiyetê da ku mafêni hemû milleten bindesten li İmparatoriya Osmani bén dayîn li dijî mutlakîyeti Sultan Abdulhamît şer kir. Di vî şerî de Celadet, tevlî malbata xwe hat surgûn kîrin; wan şandin Yemene. Pişti şoresa "Tirkên Ciwan" ya sala 1908 ku Sultan Abdulhamît ji text hat daxistin vegeriya Tirkîyê. Di Şere Cihanê Yê Yekem de, bi rutba serbâzi di nav Ordîya İmparatoriya Osmani de ciyê xwe girt û li Cepha Kafkasê şer kir.

Pişti Şerî Cihanê Yê Yekem, ku İmparatoriya Osmani tek çû û impêryalîstan welat dagir kîrin, li ser belêkirine Mistefa Kemal û hevalîn wî, ku Kurd û Tirk bi hev re ketibûn şerî xilasiyê, Celadet jî di vî şerî de ciyê xwe girt.

Lê pişti ku tevgera rizgarîxwaziya Tirk di bin serokatiya Mistefa Kemal de bi serket, hemû mafêni Kurdan hatin înkârkirin, serokên Kurdan ên ku ji bo mafêni milleten Kurd şer kîribûn ji welat hatin bi dûrxistin, erîşek tûj û tund çû ser milletê Kurd. Di vê demê de, di derheq Emin Ali Bedir-Xan û her sê lawîn wî de fermana dardakirinê derket. Emin Ali Bedir-Xan û kurê wî Sureya Bedir-Xan çûn, li Misrê bi ci bûn. Kamûran û Celadet

jî çûn Almanya, dest bi xwendina bilind kirin. Celadet li wir dibistana bilind xîas kir û diploma doktoria hukûkê wergirt.

Piştî vê, di 25.8.1930-an de vegeriya hat Şamê. Wê gavê Şam di bin destê Fransızan de bû. Li wir dest bi xebata siyasi ya ntştimanî kir. Di nav xebata Xoybûnê de wek endameki pêşeng ci girt. Di dema Serîhîdana Agirî de, di nav Xoybûnê de aktif têkosa. Gava serihildan li Agiriyê gur û geş bû, bi hinek Kurdên pêşketî, hişy ar û serok-eşiran ve hazırlı aña kariya tevgerê kir. Bi hevalên xwe re xwest, ku ji Suriyê biçin Kurdistana Bakur û di wir de serihildanê li temamê welat bela bikin. Bi dizî ji xetê derbas bûn, çûn Kurdistanê, lê ev tevger bi ser neket. Careke din vegeriya Şamê.

Li wir, Celadet dest bi xebata edebî û rojname-gêriyê kir û heta dawiya jiyana xwe vê xebatê demand.

Di 15.7.1951-an de li gundê Hêcanê(nêzî Şamê) mir.

Celadet Alî Bedir-Xan ji bîlf zimanê xwe, bi İngilizi, Fransızî, Almanî, Tirkî, Farîst, Erebî û Yunanî jî dizanî. Xebata wî ya ser zimanê Kurdi hê ji sala 1918-an de destpêkiribû. Ji wê demê de ji bo çêkirina elfaba Kurdi bi tîpên latînî kar dikir. Her çiqas, yê cara yekem li ser elfaba Kurdi bi tîpên latînî kar kiriye, Xelîl Xeyâfî yê jî mîrov dikare bêje, ku damezrînerê elfaba Kurdi bi tîpên

latînî Celadet Alî Bedir-Xan e. Ew hûndarê rézimana Kurdi ya tîpên latînî ye ji. Ewî di Hawar û "Ronahîyê" de û di xebata wekî din de esasê rézimana Kurdi danye. Celadet hem edib û zîman-nasek mezin û hem jî welatparêzekî pêşketî yê Kurd bû.

Ji bîlî xwedîf û berpirsyariya Hawar û "Ronahîyê" afirandinên wî yêna hêja yêna ditir jî ev in:

- 1- Elîfba Kurdi
- 2- Rêzimana Kurdi
- 3- Ferhenga Kurdi Bi Hemû Lehçen Navxwe
- 4- Rêzana Elfabeya Kurdi
- 5- Rûpelnîne Elfabê
- 6- Dibaca Mewlûda "Biyîşa Pêxember"
- 7- Dibaca Nivîjîn Ezêdiyan
- 8- Mektup Ji Mistefa Kemal Paşa re
- 9- Ji Mesela Kurdistanê
- 10- Edirne Sukutunun İçyüzü (Ruye Esası ye Roxandina Edirne) Çapxana Serbestî. İstanbul. 1329. Vê kitebe Celadet Alî Bedir-Xan û Kamuran Añî Bedurxan pêkve nivisîne.

Çapxana JîNA NÜ

www.universitator.org